

politiikka

Julkaisija Valtiotieteellinen Yhdistys ry
Utgivare Statsvetenskapliga Föreningen rf

Päätoimittaja: Harto Hakovirta Toimitussihteeri: Risto Lehtinen

GÖRAN VON BONSDORFF TUTKIJANA JA YHTEISKUNNALLISENA KESKUSTELIJANA

Göran von Bonsdorffia on joskus pidetty miltei kantaisänä sille liikehdinnälle, joka toisen maailmansodan jälkeen on suuntautunut historian tutkimuksesta valtio-opin ja kansainvälisen politiikan tutkimuksen pariin. Totta onkin, että hänen ensimmäinen tutkintonsa, v. 1940 suoritettu filosofian kandidaatin tutkinto, sisälsi laudatur-arvosanat sekä yleisessä historiassa että Suomen ja Skandinavian historiassa. Historiallista mielenlaatua osoittavat myös vuosina 1946—47 suoritettut arkistotutkinnon alku- ja loppututkinnot sekä samoihin aikoihin sijoittuva toiminta harjoittelijana, virastoapulaisena sekä amanuenssina Valtionarkistossa.

Lisätodisteeksi historiallisesta suuntautumisesta voidaan ottaa von Bonsdorffin väitöskirja »Självstyrelsetanken i finlandssvensk politik åren 1917—1923», joka pohjautuu ensisijaisesti perusteelliseen historialliseen tutkimusotteeseen. Kuitenkin kollegallamme oli kiire pois historian tutkimuksen piiristä. Tähän viittaa se, että hän puolentoista kuukauden aikana keväällä 1950 suoritti valtiotieteen kandidaatin ja lisensiaatin tutkinnot sekä vihittiin valtiotieteen tohtoriksi. Tie yhteiskuntatieteisiin sanan varsinaisessa merkityksessä oli auennut.

Poliittisiin puolueisiin kohdistuva tutkimus oli keskeisellä sijalla Göran von Bonsdorffin varhaisemmassa tieteellisessä tuotannossa 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alkupuolella. Tähän ajanjaksoon liittyy, *Dag Anckarin* huomiota lainatakseni, suomalaisen politiikan tutkimuksen ensimmäisen ja toisen sukupolven murros, jonka myötä painopiste siirtyi asteittain valtioon ja valtiosääntöön kohdistuneesta tutkimuksesta poliittisen käyttäytymisen erittelyyn. Merkkejä poliittisen käyttäytymisen tutkimuksesta oli toki havaittavissa jo 1930-luvulla, muun muassa *Sven Lindmanin* töissä, mutta varsinainen liikkeellelähtö tapahtui vasta 1950-luvulla.

* Avajaispuhe prof. Göran von Bonsdorffin jäähyväisluennolle 8. 9. 1981.

Valtio- ja valtiosääntökeskeinen tutkimusote ei juuri ottanut huomioon poliittisia puolueita huolimatta niiden yhteiskunnallisesta merkityksestä. Tämä johtui epäilemättä siitä, että juridispitoisen lähestymistavan mukaan poliittisia puolueita ei oikeastaan ollut olemassakaan. Itse asiassa vasta Göran von Bonsdorffin useat poliittisiin puolueisiin kohdistuneet julkaisut erittelivät laajemmin suomalaista puoluelaitosta, sen toimintaa ja sosiaalista taustaa. Puoluetutkimuksen nousua osoittaa sekin, että 1950-puolenvälissä tarkastettiin kaksi poliittisiin puolueisiin kohdistunutta valtio-opin väitöskirjaa. Niissä *Jaakko Nousiainen* käsitteli kommunistista ja *Onni Rantala* konservatiivista puolueyhteisöä.

Göran von Bonsdorffin laajimmista poliittisiin puolueisiin kohdistuvista töistä voidaan mainita yleisesitys »Våra politiska partier» (1951; suomennos »Suomen poliittiset puolueet» v. 1957). Tämä tutkimus jakautuu tavallaan kahteen osaan. Yhtäältä siinä esitellään puolueiden voimasuhteita, niiden organisaatiota sekä toimintaa hallituksissa. Toisaalta tekijä pyrkii systematisoimaan Suomen poliittisten puolueiden syntyyn vaikuttaneita ensi- ja toissijaisia edellytyksiä. Ensisijaisiin edellytyksiin katsotaan kuuluviksi yhteiskuntaryhmien välinen vastakohtaisuus, kieli- ja kansallisuuskysymys sekä suhde Venäjään, jotka kaikki ovat erilaisin painotuksin ajan mittaan vaikuttaneet suomalaiseen puolueuudostukseen. Toissijaisia edellytyksiä ovat puolestaan von Bonsdorffin mukaan olleet poliittiset aatteet, puoluetaktiset näkökohdat sekä etujärjestöjen vaikutus. Teoksen lopussa tekijä luonnostelee eräitä Suomen puoluelämän erityispiirteitä, joista lopulta muodostuu eräänlainen paradoksi: huolimatta puoluerajojen suhteellisesta jyrkkyydestä on maan puoluejärjestelmä ollut suhteellisen vakaa ja eräin poikkeuksin myös yhteistyökykyinen. Teoksen ilmestyessä ei tosin oltu vielä koettu 1950-luvun lopulta alkanutta suomalaisen puoluelaitoksen murrosta, joka näkyi sekä puolueiden sisäisissä että niiden välisissä suhteissa.

Jo ennen tämän yieiskatsauksen ilmestymistä oli von Bonsdorff julkaissut tapaustutkimuksen Kansallisesta kokoomuksesta (»Samlingspartiet», 1947). Siinä käsitellään sangen yksityiskohtaisella tavalla puolueen syntyhistoriaa, sen poliittista vaikutusta sekä puolueorganisaatiota. Tämä kokoomuspuoluetta koskeva erittely on kuitenkin luonteeltaan poliittisen historian pikemminkin kuin uudemman valtio-opillisen tutkimuksen piiriin kuuluva osoittaen siten tekijän varhemman tieteellisen harrastuksen suuntaa. Göran von Bonsdorffin tuotannossa on historiallisella momentilla toki ollut oma sijansa aina 1960-luvulle saakka. Kuitenkin on mahdollista havaita hänen tuotannossaan 1950-luvun alkuvuosina piirteitä, jotka osoittavat yhteiskuntatieteellisen painotuksen selvää esiinnostua.

Tätä siirtymävaihetta voidaan valaista sillä seikalla, että von Bonsdorff julkaisi vuosina 1952—53 miltei peräkkäin kaksi, lähestymistavoiltaan eri suuntiin osoittavaa laajahkoa artikkelia. Tutkielma »En finländsk insats i frihetstidens statsrättsliga diskussion» (1952) on selvästi historian tutkimuksen piiriin kuuluva työ, kun taas »Den moderna liberalismens kännetecken» (1953)

osoittaa suuntautumista yhteiskuntatieteisiin. Se osoittaa samalla von Bonsdorffin siirtyneen puoluetutkimuksessaan *poliittisten ideologioiden* tarkasteluun. Tämä onkin perusteltua sen vuoksi, että ideologiset linjat ja niiden väliset eriytyvät omaavat monistakin syistä erityistä mielenkiintoa. On kuitenkin painotettava, että von Bonsdorffin poliittisia puolueita koskevat tutkimukset eivät missään vaiheessa kohdistuneet yksinomaisesti niiden aatemaailmaan, vaan tarkastelun kohteina olivat tasapuolisesti myös puolueiden yhteiskunnallinen perusta sekä niiden poliittinen toiminta.

Tämä tulee selvästi näkyviin hänen ehkä merkittävimmissä poliittisia voimia koskevassa vertailevassa tutkimuksessaan »Studier rörande den moderna liberalismen i de nordiska länderna» (1954). Siinä poliittisten voimien kehitystä Pohjolassa selitetään sängen voimakkaasti yhteiskuntarakenteen muutoksilla: esimerkiksi radikalismi liittyy nopeaan teollistumiseen kehityksessä jälkeensä jääneessä agraarisessa yhteiskunnassa, kun taas liberalismi kytkeytyy yhteiskunnallisten keskiryhmien aseman vahvistumiseen. Tähän politiikan ja ideologian yhteiskunnallista perustaa korostavaan lähestymistapaan von Bonsdorff kytkee lisäksi liberaalisten puolueiden alueellisen kannatuksen tarkastelun eri Pohjoismaissa v. 1906—50. Näistä lähtökohdista hän päättyy lopulta seuraaviin vertaileviin havaintoihin:

Den allmänna regeln blir således, att ju mera något element inom överklassen dominerade, desto svagare var liberalismen. I stället... är det tydligt, att liberalernas position generellt sett var desto starkare ju mera dominerande de sociala mellangruppernas position var i förhållande till översiktets.

Pohjoismaista liberalismia koskeva tutkimus osoittaa yhteiskuntarakenteen kautta tapahtuvan poliittisten ilmiöiden selittämisen — seikka, joka näkyy eräissä muissakin töissä — olleen von Bonsdorffin tuotannossa esillä keskeisemmin kuin usein muistetaan.

Tähän puoluetutkimusten sarjaan tulee vielä lisätä laaja Ruotsalaisen kansanpuolueen syntyä kuvaava monografia »Svenska folkpartiet. Background, tillblivelse och utveckling till 1917» (1956). Kuten otsikostakin käy ilmi, tässä työssä käsitellään puolueen taustan ja varhaishistorian lisäksi myös sen osuutta itsenäisyyttä edeltäneessä sosiaalisessa ja poliittisessä murroksessa.

Poliittisiin puolueisiin ja poliittiseen järjestelmään kohdistuva tutkimus on Göran von Bonsdorffin tuotannossa vähitellen jäänyt taustalle. Tosin hän vielä 1970-luvun jälkipuoliskolla julkaisi artikkeleita Neuvostoliiton uudesta perustuslaista sekä perustuslainuudistuksesta Suomessa. Näiden teemojen sijalle on noussut *kansainvälistä politiikkaa* ja *rauhankysymyksiä* koskeva tutkimustoiminta. Tämä liittyy luonnollisesti osittain siihen, että von Bonsdorff toimi vuosina 1968—76 kansainvälisen politiikan ylimääräisenä professorina Helsingin yliopistossa hoidettuaan sitä ennen valtio-opin apulaisprofessuuria 16 vuoden ajan. Kansainvälisen politiikan laajuinen oppiaine valtaa kyllä yhden miehen mielen. Toisaalta on kuitenkin muistettava, että rauhanpolitiikka ja kansainväliset suhteet sekä niitä koskeva tutkimus ovat olleet esillä von Bonsdorffin

tuotannossa aina sen alkuvaiheista lähtien. Jo 1940-luvun lopulla hän julkaisi laajan artikkelisarjan rauhanproblematiikasta. Tämä sarja ilmestyi Finska Tidskrift-lehdessä, jonka Helsingin kirjeenvaihtajana Göran von Bonsdorff on niistä ajoista lähtien toiminut.

Vastaavia ajatuksia käsitteleviä artikkeleita ilmestyi tasaisessa tahdissa myös 1950-luvulla. Niiden ajatusmaailmaa voidaan valaista lyhyellä yhteenvedolla vuonna 1953 ilmestyneestä artikkelista »Övergången till en bestående fred». Siinä asetetaan pysyvän rauhantilan edellytykseksi kansojen itsemääräämisoikeus, uskonnonvapaus, yhteiskunnallisilta järjestelmiltään erilaisten valtioiden rinnakkainolo sekä maailmanjärjestön kehittäminen. Yleisen mielipiteen tuki jouduttaa näihin peruspilareihin nojaavan pysyvän rauhantilan kypsymistä. Näistä kirjoituksista on havaittavissa miltei suora linja von Bonsdorffin tuoreimpiin teoksiin »Makt och samarbete» (1975) sekä »Vad är fredspolitik» (1980).

Niiden keskeisen kiinnostuksen kohteena voidaan pitää *voimapolitiikan ja sen vaihtoehtojen* problematiikkaa. Suomalaisen kansainvälisten suhteiden tutkimuksen kehityksen tarkastelu osoittaa selvästi sen, kuinka meille 1950-luvulla tuli lähinnä Yhdysvalloista ns. *poliittisen realismin* koulukunta, joka on vaikuttanut niin tutkimuksen kuin ulkoasiainhallinnonkin piirissä. Sen rinnalla on kulkenut toinen, sisäisesti ilmeisesti hajanaisempi ajattelutapa, joka on korostanut integraation, valtioiden välisen riippuvuuden sekä kansainvälisessä yhteisössä havaittavissa olevan järjestäytymisen vaikutuksia kansainvälisiin suhteisiin. Göran von Bonsdorff on ollut tämän lähestymistavan näkyvä edustaja jo vuosikymmenien ajan. Hänen ajatteluaan voidaan hyvin kuvata *Stanley Hoffmannin* tuoreimman kirjan, »Duties Beyond Borders», sanoilla: »Ulko politiikan perinteistä, machiavellilaista moraliteettia ei voida hyväksyä sen enempiä älyllisillä kuin moraalisisilla perusteillakaan».

Göran von Bonsdorff ei kiellä voimapolitiikan esiintymistä kansainvälisissä suhteissa. Sen sijaan hän kyllä varoittaa huomion yksinomaista kiinnittämistä siihen, koska se johtaa analyysin vinoutuneeseen lopputulokseen. Fyysisiin valtaresursseihin ja vaikutusvallan tavoitteluun perustuvan *valtajärjestelmän* rinnalla on nimittäin olemassa molemminpuoliseen riippuvuuteen ja yhteistyöhön pohjautuva *riippuvuusjärjestelmä*, jossa päätöksenteko tapahtuu enemmistövallan sijasta consensus-periaatteella. Näiden järjestelmien välillä tapahtuu jatkuvasti painopistemutosta siten, että *kansallisvaltiojärjestelmän* merkitys vähenee ja *universaalisen järjestelmän* paino vastaavasti lisääntyy. Teknologinen kehitys, sotien tuho vaikutusten laajeneminen, kehityksysmyksen polttavuus sekä tarve luonnon- ja muiden voimavarojen yhteiseen käyttöön johtavat kaikki universaalisen järjestelmän ja siinä tarvittavien yhteisten instituutioiden suuntaan:

Kvartalseklet 1975—2000 med all sanolikheter kommer att leda till betydande framsteg i utvecklingen från maktsystem till samarbetsystem. Samtidigt är dock tidsperioden alltför kort för att tillåta ett slutligt och avgörande genombrott för beroendesystemet. Makt, inflytande och majoritetsbeslut kommer att vara centrala företeelser i den internationella gemenskapen, men vid sidan därav

stärkes det universella system, som bygger på ömsesiding beroende, samarbete och consensus.

Näin kirjoitti Göran von Bonsdorff v. 1975. Ainakaan kulunut viidesosa mainitusta neljännesvuosisadasta ei ole antanut aihetta muuttaa tätä johtopäätöstä.

Hänen analyysilleen kansainvälisen järjestelmän kehityksestä on ominaista huomion kiinnittäminen yhteiskuntamuotojen muutokseen sekä teknologian kehitykseen. Nämä teemat sävyttävät myös teosta »Världspolitik i teknikens tidsålder» (1961, suomennos »maailmanpolitiikkaa tekniikan aikakaudella», 1964), jota rohkenen pitää Göran von Bonsdorffin tieteellisenä pääteoksena. Siinä maailmanpolitiikan kehitystä tarkastellaan maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan tapahtuneen siirtymisen luomaa taustaa vasten. Tässä vaiheessa ei jälkiteollinen yhteiskunta nouse vielä samalla tavoin huomion kohteeksi kuin monissa hänen 1970-luvun jälkipuoliskolla julkaisemissaan artikkeleissa (esim. »Världspolitik i postindustrialismens tidevarv», 1977).

Yhteiskuntamuodon ja kansainvälisten suhteiden vuorovaikutus näkyy von Bonsdorffin mukaan siinä, että siirryttäessä asteittain teolliseen yhteiskuntaan korostuvat kansalliset pyrkimykset. Vanhan feodaalisen järjestelmän politiikka oli luonteeltaan dynastista, jossa tavoitteena oli hegemonia. Tästä syystä sodat olivat luonteeltaan valloitusotia. Kansallisen politiikan kaudelle, joka alkoi 1600-luvun puolivälistä, oli puolestaan ominaista diplomatia aiemman tilapäisen edustuksen sijasta sekä valtioyksiköiden itsemääräämisoikeus. Teknologian kehitys merkitsi kuitenkin samalla sitä, että sodat muuttuivat teknisiksi luonteeltaan ja vanhalle järjestelmälle ominainen taloudellinen anarkia vaihtui taloudelliseksi riippuvuudeksi.

Teknisen universalismin nousulla on täten kaksi keskenään ristiriitaista piirrettä. Yhtäältä se on merkinnyt itsemääräämisoikeuden maailmanlaajuista toteutumista sekä kansainvälisen yhteistyön ja riippuvuuden syvenemistä. Samalla kuitenkin teknologinen kehitys on voimistanut asevarustelun mittasuhteita ja siten sotien tuhoisuutta sekä luonut uusia, usein epäsymmetrisiä taloudellisia riippuvuussuhteita; 'teollista kolonialismia' kuten von Bonsdorff niitä kutsuu. Näin voimapolitiikkaa ja yhteistyötä tukevat yhteiskunnalliset muutoksen voimat joutuvat keskenään konkreettiseen ristiriitaan. Tekijä on kuitenkin jo tässä pari vuosikymmentä sitten ilmestyneessä teoksessa vakuutunut siitä, että tekninen universalismi tekee välttämättömäksi vahvistaa kansainvälisiä järjestöjä, taata valtioiden yhdenvertaisuus sekä pyrkiä vahvistamaan rauhantilaa. Tältä osin teoksessa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin pyrkimyksiä kansainvälisten poliisivoimien luomiseksi, aseidenriisunnan edistämiseksi sekä riitojen rauhanomaiseksi ratkaisuksi.

»Världspolitik i teknikens tidsålder» on osoitus historiallisen tutkimusotteen tuomasta näköalan laajuudesta, joka auttaa paikallistamaan keskeiset kansallisen ja kansainvälisen politiikan murrosvaiheet. Samalla kyseinen teos tarkastelee johdonmukaisesti teknologisen ja yhteiskunnallisen muutoksen vaiku-

tuksia harjoitetun politiikan luonteeseen. Se on kansainvälisten suhteiden synteesi, jonka vertaista ei ole Suomessa sitä ennen, eikä sen jälkeen julkaistu. Teos osoittaa Görän von Bonsdorffin pitkäaikaista pyrkimystä nähdä politiikka teknologisen ja yhteiskunnallisen rakennemuutoksen historiallisessa puristuksessa uusia ilmenemismuotoja saavana toimintana.

Tältä pohjalta on luonnollista, että Görän von Bonsdorff kiinnitti 1960-luvun tuotannossaan huomiota *alueelliseen ja yleismaailmalliseen yhteistyöhön*, sillä onhan se keino säädellä ja viime kädessä poistaa teknisen universalismin haitallisia vaikutuksia kansainvälisiin suhteisiin. Tässä suhteessa voidaan liikkeellelähtönä pitää artikkelia »Regionalism och universalism i internationell politik» (1962), joka sai jatkokseen teoksen »Regionalismen i den internationella politiken» (1967, suomennos »Alueellinen yhteistyö kansainvälisessä politiikassa», 1967). Yhteisenä piirteenä näissä tutkimuksissa oli havainto siitä, että kansainvälisessä yhteisössä olivat voimistumassa sekä alueellista että universaalista yhteistyötä koskevat tendenssit. Tässä suhteessa von Bonsdorff kiinnittää huomiota lähinnä kahteen ongelmaan. Toinen niistä on alueellisen järjestelmän rakenne, joka voi olla hajoava imperiumi, johtavan suurvallan ympärille kokoontunut ryhmittymä, johtovaltiota vailla oleva alueellinen yhteistyöjärjestelmä tai YK:n puitteissa syntynyt regionalismi. Yleisesti von Bonsdorff tuntuu pitävän tärkeänä, että alueelliset yhteistyöjärjestelyt olisivat niin läheisessä yhteistyössä YK:n kanssa kuin mahdollista, jolloin ne täydentäisivät universaalista järjestäytymistä. Regionalismi voi kuitenkin olla luonteeltaan, paitsi esiuniversalistista, myös vastakkainasettelua ja polarisaatiota korostavaa. Näin käy varsinkin sotilaallisessa ja taloudellisessa yhteistyössä ja erityisesti silloin, kun kyseessä on suurvaltojen ympärille muodostuneista ryhmittymistä. Tämä vastakkainasettelu voi kuitenkin muuntua myös säännellyksi sekä rajoitetuksi yhteistyöksi. Pitemmällä tähtäyksellä näin kehittyvä turvallisuusjärjestelmä voi muuttua asteittain rauhanjärjestelmäksi. Näitä ongelmia Görän von Bonsdorff on pohtinut teoksessaan »Europas val av framtid» (1971, suomennos »Euroopan tulevaisuus», 1972).

Vaikka Görän von Bonsdorffilla oli kiire historiantutkimuksesta yhteiskuntatieteisiin, niin silti alunpitäen saadun koulutuksen jäljet näkyvät kautta hänen laajan tuotantonsa. Vaikka sen moninaisuuden vuoksi sitä koskevat luonnehdinnat ovat helposti yksipuolisia, niin silti pidän mahdollisena kutsua von Bonsdorffin keskeisiä töitä makrohistoriallisiksi, tavallaan historiallisen sosiologian piiriin kuuluviksi. Onneksi minun itseni ei tarvitse ryhtyä perustelevaan tämän luonnehdinnan oikeellisuutta, sillä voin suoraan lainata mielenkiintoista tutkimusraporttia »Maailmanyhteisö tutkimuksen kohteena» (1967): »Historia on luonnollinen lähtökohta, koska se on välttämätöntä yrittää todeta niiden ihmiskunnan yleisten elinolosuhteiden sisältö, jotka ovat tapahtuneet tiettyinä ajanjaksona ja jotka jatkuvasti osittain kiihtyvässä tempossa vaikuttavat kehitykseen. Vain historiallisten tosiasian tutkiminen antaa lähtökohdan niiden tendenssien arvostelulle, joista voi tulla vallitsevia tulevaisuuden yhteiskunnassa ja siten myös maailmanyhteisössä, jonka tärkeimmäksi

ominaisuudeksi voi tulla positiivisen rauhan tila». Nämä perustelut kuultuaan ei ole enää hämmästynyt siitä, että makrohistoriallinen tutkimusote on jälleen yleistynyt kansainvälisten suhteiden tutkimuksen piirissä.

Raimo Väyrynen